

rijalne kulture teritorija Srbije«, on vidi u tom nalazu potvrdu za Strabonove podatke o prodoru ilirskog plemena Autarijata na Moravu, a kronologija tog događaja odgovara općem vremenskom okviru, u koji taj nakit smješta po njegovim stilskim karakteristikama.

U istom 2. br. Mirjana Čorović-Ljubinković uspjelom komparacijom sa srednjovjekovnim freskama datira XIV. stoljećem nalaz nakita iz Markove Varoši kod Prilepa, kojega glavni i najzanimljiviji dio predstavljaju srednjovjekovne »zrakaste naušnice«.

Krupnim ličnostima srpskog slikarstva XIX. st.: Konstantinu Danilu, Đuri Jakšiću i Milošu Tenkoviću posvetili su svoje priloge Veljko Petrović i Zora Simić-Milovanović. Pod naslovom *Dva velika umetnika: Konstantin Danil i Đura Jakšić* Veljko Petrović na esejistički način govori o međusobnom odnosu ovih umjetnika, učitelja i učenika, karakterizirajući njihove različite individualnosti i životne sudbine i ističući kao zajedničku osobinu njihov humanizam (»...i jednom i drugom slikaru zajedničko umetničko verovanje sastojalo se u tome što su obojica, sa podjednakom ozbiljnošću, čak respektom, zastajali pred, za njih, središnom temom umetnosti uopšte, pred ljudskom figurom, točnije pred ljudskim licem, pa i pred svim onim predmetima sa kojima i među kojima se čovjek pojavljuje te koji služeći čoveku postaju njegov ukras i izraziti nosioci njegovog značaja i duševnosti«).

Časopis osim toga donosi i niz priloga iz etnografije, te manje bilješke. Kroz čitav tekst u oba broja potkrao se velik broj štamparskih pogrešaka, od kojih su naročito krupne one u 2. broju, koje na mnogo mjesta potpuno mijenjaju smisao teksta.

Milan Prelog

ISTORISKI GLASNIK 1948/2 i 1949/1

Organ Istoriskog društva NR Srbije

Na prvom mjestu »Istoriski glasnik« donosi u svome 2. broju 1948. govor maršala Tita prilikom svečane sjednice Slovenske akademije znanosti i umjetnosti 16. XI. 1948., u kojem je maršal, govoreći o nacionalizmu i internacionalizmu, izložio položaj naše zemlje u svjetskom zbivanju.

Prvi među »Člancima i raspravama« je rad Dragoslava Jankovića *Karadordev zakon*. Autor sebi postavlja zadaću da pokaže, zašto je taj zakon važan kao izvor »za ekonomsko-društvenu i pravnu istoriju Prvog ustanka« i za povijest »stvaranja srpske građanske države«. U zakonu, i po formi i po sadržaju, nema tragova feudalnom zakonodavstvu, pa on samim time predstavlja nov dokumenat o novom vremenu. Uzet kao historijski izvor, on ne gubi ništa na značenju time, što se kao vrlo vjerojatno može uzeti, da nikad nije stupio na snagu. Ništa time nije oduzeto dokumentarnoj moći onih propisa, koji govore o novoj vladajućoj klasi, »česnim kmetovima, buljukbašama i trgovcima«, kojima se kazna batinama ima zamijeniti zatvorom ili novčanom kaznom, budući da oni »za više rečene kaštige (batinama) nisu«.

Konstatirajući, da je »Karadordev zakon« mješavina krivičnih (vojnih i civilnih), građanskih i državno-pravnih propisa, autor bira između njih one, koji govore o organiziranju i osiguranju vlasti i o privilegijima novih državotvoraca. On pokazuje, da su »narodne skupštine« bile sastanci i dogovori »starešina, vojvoda, uglavnom bogatih seoskih gazda«; da se tu radi o organu »nove seoske buržoazije, koja se stvarala« i uz to organizirala svoju vlast. Drakonska je kazna, koja čeka klevetnika nove države, a značajno je, da ta država klevetanje trgovaca kažnjava batinama. Dok tako trgovci pored crkvenih i vojno-

upravnih čuvara novog reda uživaju zaštitu i brigu zakona, hajduci su izloženi okrutnim kaznama. To je zbog toga, što je hajdučija, o kojoj radi »Karadorđev zakon«, socijalno-političkog karaktera: njeni su nosioci mase lišene političke vlasti i kroz to socijalne pravde, i vojvode takmaci Karadorđevi.

Govoreći o propisima vojnim i građanskim, autor s pravom ističe suvremenost i demokraciju mnogih propisa (starješine odgovaraju za svoje propuste sudu), ali i na to upozorava, da se prečesto postupalo baš protivno ovom zasnovanom zakonu, i da je i sam Karadorđe usprkos modernim načelima, koja zastupa zakon, spaljivao vještice i silio seljake da mu kuluče. Uza sve feudalne zaostatke u praksi, zakon posvjedočuje samosvijest i snagu novih državotvoraca, i u tom i jest njegova dokumentarna vrijednost.

Đorđe Sp. Radojičić raspravlja o *Doba postanka i razvoju starih srpskih rodoslova*. Podatak o Tvrtku I. kao banu i o buni njegova brata Vukića u rodoslovima, služi autoru da prijašnje datiranje opširnog teksta rodoslova u doba despota Stefana Lazarevića — kako hoće Ljub. Stojanović — stavi mnogo ranije, u vrijeme između 1374. (izmjerenje braće) i nešto prije jeseni 1377. (Tvrtkovo krunisanje za kralja). Smatra, da su rodoslovi »u celini postali onda kad i njihovi odeljci o banu Tvrtku«, a da je prvobitni tekst izrađen u onim zemljama Nemanjića, koje su došle pod vlast Tvrtkovu; tako je jedino i moglo doći do krivog genealoškog podatka o Urošu I. kao unuku Stefana Prvovjenčanog. Slijedeći daljnje etape u razvoju rodoslova, Radojičić dolazi najzad do ovog, dobro obrazloženog, zaključka: »Tako bi stari srpski rodoslovi imali ovakav razvoj: 1. rodoslov bana Tvrtka (postao između 1374. i 1377. god.), 2. rodoslov despota Stefana Lazarevića (postao između 1402. i 1427. god.), rodoslov despota Đurđa (postao između 1433. i 1446. god.), 4. rodoslov sremskih Brankovića (postao između 1506. i 1509. god.), i 5. rodoslov Jakšića (postao između 1563. i 1584. god.). Samo rodoslov despota Đurđa predstavlja neuspeo pokušaj koji znači zastranjenje u razvojnoj liniji starih srpskih rodoslova. Svi ostali rodoslovi pokazuju pravilan razvoj i u najtešnjoj su svezi s razvojem političkih prilika kod nas u to doba, od kraja XIV do kraja XVI veka, dakle za čitava dva veka«.

Istoriski glasnik donosi nadalje prijevod rada V. I. Pičete *Osnovni problemi sovjetske slavistike* (iz Jubilarnog zbornika posvećena 30-godišnjici Velike Oktobarske socijalističke revolucije). Autor pokazuje, koji su problemi slavistike uopće, osvrće se na njihovu obradu u nauci do revolucije, a opširno iznosi, kako im prilaze i rješavaju ih sovjetski učenjaci. To su problemi: etnogeneze, porijekla Slavena; ekonomskog života Istočnih Slavena; društvenog uređenja starih Slavena; postanka država u slavenskih naroda. Zasluga je sovjetskih istraživača, što su »pokazali iluzornost teorije prapostojbine i praporodice Slovena i odbacili teoriju beskrajne migracije Slovena«, upoznali svijet »s ranijom istorijom Istočnih Slovena i lokalizacijom slovenskih kultura, s njihovim zbližavanjem i premeštanjem«, otkrili falsifikatorske i antinaučne metode njemačkih buržoaskih historičara (na pr. u pogledu legende o velikoj gotskoj državi u III. i IV. st. u ist. Evropi) i riješili pitanje o etnogenezi rusog, ukrajinskog i bjeloruskog naroda. Za drugi problem, uz radove drugih, B. D. Grekov donosi pomno preispitivano rješenje: da je zemljoradnja »bila privredna osnova života starog slovenskog društva«. Rješavajući treći problem Grekov i N. S. Deržavin, prvi za Istočne, drugi za Zapadne i Južne Slavena, došli su do istog zaključka: da je za nj karakteristična prvobitna općina, koja nije drugo nego općina-marka. Tako su oborili reakcionarno učenje buržoaske historiografije o individualnom naselju i praiskonskom postojanju privatnoga zemljišnog posjeda. Jednako je i četvrti problem rješavan s marksističkih teorijskih pozicija. Pitanje postanka ruske države razradio je Grekov, bugarskom se državom bavio Deržavin, a — prema mišljenju Pičete — ispitan je i postanak srpske, češke i poljske države.

Među »Prilozima« Ivo Puhana daje *Prilog istoriji klasne borbe u Etruriji*. Radi se o odlomku bizantinske kronike Zonarine, gdje se govori, kako su robovi glavnog etrurskog grada Volsinije došli na vlast i zatim podlegli u borbi s Rimljanima. Budući da Zonara

piše u XII. st. n. e., pisac nastoji da najprije utvrdi valjanost njegova rada uopće; isto tako upoređuje i kontrolira druge njegove vijesti. Zaključuje, da je pouzdan, i, budući da vjerno predaje činjenice, smatra da mu se može vjerovati i kod spomenutog odlomka, o kojem inače nema »toliko direktnih i jasnih potvrda kod sačuvanih klasičnih autora«. Odlomak, kako ga interpretira Puhan, uvjerljivo podupire tezu, od koje polazi: da se prosperitet Etrurije i njenoga glavnog grada (po Liviju Volsinija ima 2000 spomenika) osnivao na vanredno razvijenoj eksploataciji robova. Srž je Puhanova tumačenja: kad su gospodari Volsinije, ugroženi od Rimljana, naoružali svoje robove, ovi su upotrijebili oružje protiv svojih gospodara, obračunali s njima i sami uzeli vlast u ruke. Poražena aristokracija pokušava dogovoriti se s Rimljanima; novi gospodari uđu u trag dogovoru i krvavo obračunaju s protivnicima. Rimu se, međutim, nisu mogli oduprijeti. Zonarin odlomak dokumentat je »o završnoj fazi klasne borbe u Etruriji, kad usled revolucije u državi, spoljni osvajač, kod koga ekonomski osnov društva još nije doveo klasne odnose do krajnjeg paroksizma, lagano uništava stare robovlasničke države, a samim tim sprema i put ka svojoj propasti«.

Daljnji je prilog Miodraga Jankovića o *Kulturnim i političkim stremljenjima beogradske srednjoškolske omladine šezdesetih godina prošlog veka*. Riječ je o težnja ma omladine za ograničenjem vladarskog apsolutizma, o borbi za političke slobode i napredne reforme. Takav je prvi pokušaj omladine na beogradskoj gimnaziji 1848., da stvori đачku organizaciju, koji nije uspio, i rad udruženja »Srpske nade« 1868.—71. Taj rad treba shvatiti kao dio pokreta Svetozara Markovića, a pisac ga iznosi i kao dokument o svestranom interesu tadašnje beogradske omladine. Pisac nadalje donosi »Statut« društva i izlaže, kako su školske vlasti statut izmijenile, a zatim provodile nadzor nad radom (profesori prisustvuju sastancima, vrši se kontrola o nabavi knjiga za biblioteku) i s kakvim rezultatom: vidi se činjenica da omladina kuša provesti svoje namjere do kraja, uistinu »objaviti se o naukama«. Među ostalim đачkim radovima čitao se prijevod M. Glišića »Glas iz tamnice«, dok se drugi njegov prevedeni članak »Šta je tiranija« nije zbog zabrane mogao čitati. Ovi izrazito politički radovi u neposrednoj su vezi s Markovićevim pokretom; kad su počeli (pod vladom Milana Obrenovića) progoni zbog njegovih ideja, počinje i »nadziranje« školske omladine, t. j. Srpske nade, i njeni sukobi s upravom škole; buntovno raspoloženje kulminira u nemirima na gimnaziji 1871. Osjetivši đачka udruženja (bunila se i Velika škola) kao »legla nereda«, vlada ih je 1871. zabranila.

U rubrici »Istoriska nastava u školi« Milutin B. Garašanin piše *Jedan osvrt na proobitnu istoriju naše zemlje*. On kritikuje uobičajenu podjelu prehistorije (prema materiji i načinu izradbe oruđa i oružja), ističe potrebu da se pri podjeli uzme u obzir »prvenstveno ekonomski momenat«, što već omogućuje i dosadanje proučavanje, i najposlije da se dade računa i o društvenim odnosima, koji odgovaraju određenim ekonomskim stupnjevima. Ovakvu podjelu prvobitne historije donio je S. P. Tolstov (K voprosu o periodizaciji istorii pervobytnogo obščestva, Sovjetskaja etnografija 1946., I). Ovaj rad Tolstovu ocijenio je O. Mandić u prvoj knjizi (1948.) ovog Zbornika, gdje je pokazao da Tolstovu nije uspjelo obračunati s uobičajenom nedovoljnom podjelom prehistorije i da je Tolstov također griješio ne povezujući uvijek sretno razvoj proizvodnih snaga, društvenih odnosa i čovjeka kao vrste. Ova bi se Mandićeva kritika mogla primijeniti i na rad Garašanina, jer on posve preuzima podjelu Tolstova; daje karakteristike tih razdoblja i donosi, što je i bio njegov glavni zadatak — podatke o odnosnim nalazištima na našem teritoriju.

Rubrika »Kritika i prikazi« sadržava na prvome mjestu rad Jovana I. Kovačevića *Povodom knjige Istorija države i prava naroda F. N. R. J. D. Jankovića*. Osvrćući se na uvod spomenute knjige recenzent priznaje teškoću pothvata, da se materijalistički pogled primijeni na našu drevnu historiju, na materiju, koja se dosad samo idealistički ili nikako razrađivala. Više zamjera, što autor nije dosljedno provodio drugi svoj zadatak: poređenje i povezivanje s društvenim razvojem drugih naroda. U nastavku osvrće se na

slijedeće probleme, koji se vežu o Jankovićevu izlaganje: kavkasku ili antsku teoriju, koju je Janković propustio spomenuti i kritikovati; ocjenu Porfirogenetova spisa »De admistrando imperio« kao izvora, kojemu Janković jednom poklanja, a drugi put uskraćuje vjeru. Veću pažnju posvećuje recenzent uređenju dukljanske države; smatra, da je Janković posvetio ovom pitanju, toliko značajnom za dofeudalnu državu, premalo pažnje, pa niz pitanja opširno razrađuje nadopunjujući ili pobijajući Jankovića. U pitanju bogumila precizira problem; prije svega razlikuje bugarsko od bosanskog »bogomilstva«, a ima posebno tumačenje za Nemanjine »jeterike«. Smatra, da nosioci bogomilstva u Bugarskoj brane dofeudalno društveno uređenje od novog, feudalnog. Bosanski su — a prvi put se spominju dva puna stoljeća poslije bugarskih — ponikli u razvijenoj feudalnoj državi. Radi se bez sumnje o klasnoj borbi, o socijalnim pokretima, što i Janković ističe, ali ne precizira; a da je ideologija morala biti crkvena, t. j. protucrkvena, proizlazi ne samo iz kulture vremena, nego i iz činjenice, da je crkva tada stup feudalnog društva. Što se tiče samog učenja, recenzentov stav je ovaj: »kako mi poznajemo bogomilsko učenje po optužbama protivnika, bez svestrane analize tih optužaba, a samo na osnovu činjenice da se bogomilstvo razvilo na bazi klasnih borbi, ne može se lako rekonstruirati učenje bogumila u Bugarskoj kao i učenje bosanske crkve«. Na koncu još zamjera, što Jankovićev prikaz bosanske dofeudalne države seže do XV. vijeka, premda je nesumnjivo, da se feudalizacija bosanske države završila već sredinom XIII. st.

Zatim N. Radojčić govori o II. sv. Kopitarevih Sitnijih spisa u izdanju Slovenske akademije nauka: I. B. opširno rezimira rad B. Đurđeva »O vojnicima« (Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, 1947., sv. II.); J. Ferljuga referira o sadržaju »Vizantijskog sbornika« (Moskva i Lenjingrad 1945.), a R. Samardžić o 1. broju časopisa »Muzejik«.

U rubrici »Društva i ustanove« govori se o osnivanju vizantološkog instituta Srpske akademije nauka i o VI. i VII. međunarodnom vizantološkom kongresu u Parizu i Bruxellesu ljeti 1948. U prvom članku konstatira se nagli razvoj SAN poslije Oslobođenja; »Vizantološki« je dvadesetiprvi između instituta, što danas rade u okviru Akademije. Nadalje se izlaže plan rada, po kojem bi prvi rezultat sabiranja, sređivanja i obrade građe imao biti opsežni priručnik »Byzantinoserbića«. Među ostalim, pokrenuo bi se bizantološki Godišnjak s domaćim i značajnijim stranim rezultatima istraživanja i t. d. Posljednji članak izvješćuje o radu kongresa i o predavanjima, koja su na njemu održali članovi jugoslavenske delegacije: G. Ostrogorski, Đ. Bošković i M. Panić-Surep.

Na koncu Istoriski glasnik donosi pažljivo izrađenu bibliografiju hist. literature kod nas za 1946. (sastavio Ž. P. Jovanović).

Na čelu 1. broja svoga II. godišta (1949.) Istoriski glasnik donosi iz »Komunističak« načelan članak M. Đilasa *O nacionalnoj istoriji kao vaspitnom predmetu*. Među »Člancima i raspravama« na prvom mjestu je opsežniji rad Ivana Božića: *Ekonomski i društveni razvitak Dubrovnika u XIV.—XV. veku*, izrađen dijelom na arhivskoj građi.

U posljednjim decenijama mletačke vrhovne vlasti nad Dubrovnikom (ta vlast traje od 1205.—1358.) dubrovačka je vlastela osigurala sebi, pored mletačkog kneza, svu političku vlast. U mletačko se vrijeme Dubrovnik »tek razvijao kao privredni centar«, snage mu apsorbira borba za što veću samoupravu, klasna borba između patricija i pučana još nema kasnije oštine. Ona se razrasla tek, kad je vlastela pomoću svoje neograničene političke vlasti stala razvijati privrednu djelatnost u svoju korist.

Proširenje dubrovačkog teritorija (završeno poč. XV. st.) nije bilo od značenja za gospodarski prosperitet grada; taj je rastao iz gradske posredničke, prije svega pomorske trgovine, i domaće zanatske proizvodnje. Autor pokazuje, koji su se zanati i kako razvijali u Dubrovniku; republika nabavlja i povlasticama mami različite zanatlije, koji će već u drugoj polovici XIV. st. početi raditi za izvoz. Razvoj suknarskog zanata veže se uz ime Petra Pantele iz Piacenze; a njegov razvoj od najmljenika republike do zemljoposjed-

nika, krupnog trgovca, brodovlasnika, državnog nabavljača žita, vlasnika apoteke i lihvara, govori »o tipičnom pretstavniku prvobitnih kapitalista«. Prvi kapital dale su mu njegove suknarske radionice, gdje je bila provedena podjela rada s većim brojem slabo plaćenih najamnih radnika — manufakturne radionice. Radnici su samo prividno bili zaštićeni odredbom Velikog vijeća od 1421., da ugovore s poslodavcima treba registrirati u dubrovačkom notarijatu, jer »u većini slučajeva uzimani su šegrti i radnici bez registriranja ugovora« i »tako su poslodavcima ostavljane slobodne ruke da radnu snagu iznajmljuju kako hoće i da je eksploatišu bez ikakve kontrole« (plaćanje radnika robom umjesto novcem, ili bez obzira na tržišne cijene).

Kapitalistički poduzetnici Pantelina tipa potiskivali su male obrtnike, koji su i bez toga bili pod stalnom državnom kontrolom, pa zato i nisu mogli bitno utjecati ni na privredni ni na politički život grada. Dubrovnik je svagda zadržao trgovački karakter, a glavnu su riječ vodili vlastela-trgovci i najbogatiji građani-poduzetnici, t. zv. »bijeli građani«. Autor nadalje opširno izlaže, koju su robu i kuda sve prometali Dubrovčani i s njima vezani strani trgovci; kako je trgovačko i financijsko poslovanje, što se vodilo u svim tada u Zapadnoj Evropi poznatim oblicima, najposlije prešlo posve u ruke Dubrovčana (primjer porodice Kotruljević).

O životu kmetova u republici, o kojima drži, da je njihovo postojanje u ranijem mletačkom razdoblju dokazano, Božić za razdoblje razvijene robno-novčane privrede i kapitalističkih odnosa u proizvodnji pokazuje, da je njihov položaj, pravno neizmijenjen, ipak bio prilagođen potrebama i zahtjevima nove privrede u Dubrovniku, dajući im izvjesnu »slobodu«.

Dušan Pantelić u članku *Oko krajinskih povlastica* opovrgava netočno mišljenje, kako Negotinska Krajina i Ključ nisu pod turskom vlasti imale nikakvih povlastica; takvo je mišljenje izneseno u studiji »Prilozi za istoriju manastira Bukova kod Negotina« (Brastvo XXXII, 1941.). Pantelić iznosi stari materijal, koji pisac rada u »Brastvu« nije ispravno interpretirao ili nije o njemu vodio računa, i sasvim novi i dosad nepoznati dokazni materijal u prilog svome mišljenju.

Uz tri osnovna pitanja »o krajinskim povlasticama — one traju 150 godina —, o Krajini i Ključu kao sultanijinoj apanaži, i o prestanku tih povlastica«, gdje je iznio dokaze iz suvremenih izvora, Pantelić se osvrće i na niz tumačenja iznesenih u članku koji kritikuje, i ta tumačenja dopunjuje i ispravlja. S pravom ispravlja autora, koji je na temelju ograničenog izvornog materijala i samovoljno sudio o rečenom problemu. Rasprava D. Pantelića opovrgnula je temeljito i radnu metodu i rezultat studije u »Brastvu« (autor se ne spominje).

Prvi između »Priloga« je rad M. Kolarića *Knjiga krštenih u Beogradu 1729.—1739.*, dokument o isusovačkoj pastvi u Beogradu u rečenom razdoblju. Isusovci su ovamo došli (ne prvi put) 1717. s austrijskom vojskom; njihova prava misija bila je pokatoličenje šizmatika; uz škole u Beogradu, koje su od reda bile u njihovim rukama ili pod njihovom kontrolom, postizavali su svoj cilj i prekrštavanjem ili pak i krštenjem vanbračne djece, i djece srpskih roditelja, koji njihov katolički obred nisu mogli spriječiti (slučaj dvoje utamničanih). Uz podatke o broju isusovačkih misionara u Beogradu i njihova imena, »Knjiga krštenih« donosi dragocjene podatke o zanimanju beogradskeg i pravoslavnog i katoličkog stanovništva (graditelji beogradske tvrđave, austrijski vojni i civilni funkcioneri).

Drugi je prilog D. Medakovića *Ka liku Anastasa Jovanovića*. Pisac iznosi, kako je došlo do ostvarenja »Spomenika srpske nacije« (Beč 1850), litografiranih portreta znamenitih Srba, što ih je izradio A. Jovanović, litograf i prvi srpski fotograf, čije značenje u srpskoj kulturnoj historiji još nije točno određeno. Nadaren, snalažljiv i sav obuzet romantičarskim patriotskim zanosom, on je i slavenski, a ne samo srpski patriot; to se vidi i iz

fragmenta njegova pisma Kukuljeviću od 1857., gdje on zamišlja »Panteon slavjanski«, sveslavenski pendant »Spomenicima«. Mali, ali sadržajni prikaz samo je prilog poznavanju Jovanovića, budući da sve, što je za njim ostalo, još nije proučeno.

U rubrici »Istoriska nastava u školi« preveden je s ruskog opširni članak M. N. Mejmana *Feudalni posed i feudalna renta*, štampan u »Prepodavanje istorii v škole«, 1947., br. 3. Sovjetski autor raspravlja četiri problema u vezi s temom: karakter kmetovskog gazdinstva, karakter feudalčeva gazdinstva, oblici feudalne rente i osnovna protivurječnost feudalnog poretka. Seljačko gazdinstvo je sitno, gdje svojina na kmetovu zemljišnu dionicu pripada feudalcu — kao nasljedniku prava općine-marke — a seljak je »samo njen gospodar, dok su oruđa proizvodnje i privatno gazdinstvo seljaka bili njegova inokosna svojina, osnovana na ličnom radu«. Gledajući karakter feudalčeva gazdinstva vidi se, da se ono po organizaciji obrade ne razlikuje od seljačkoga; seljaci obrađuju i njegovu zemlju svojim oruđem, koje je prilagođeno individualnom radu u sitnoj proizvodnji. Zavisnost seljaka, izražena u feudalnoj renti (radna renta-tlaka, naturalna, najposlije novčana), ne osniva se na ekonomskoj prinudi, jer su seljaci vlasnici sredstava za proizvodnju, već na vanekonomske, lične zavisnosti seljaka o feudalcu. Zato i jest »osnovna protivrečnost feudalnog poretka... protivrečnost između individualnog karaktera procesa proizvodnje i krupne feudalne svojine«. Razvoj znači u takvim prilikama »približavanje slobodnoj privatnoj svojini«, koje se najposlije, još u okviru feudalnog poretka, ostvaruje pojavom novčane rente.

Među »Kritikama i prikazima« J. Kovačević kritikuje rad Stevana Jantoleka: *Istorija države i prava naroda FNRJ* (Beograd 1948.). Kao prvi opći nedostatak kritičar označuje »metod šabloniziranja, neizučavanja specifičnosti u razvoju srpske feudalne države i feudalnog srpskog prava«, dosljedno, »vulgariziranje opštih postavki materijalističkog posmatranja istoriskog razvoja«. Dalje, prema sadržini, koju knjiga hoće da obuhvati, ispitani je neznatan broj izvora, koji su povrh toga površno i neakribično upotrebljavani i netočno interpretirani. Sve to kritičar pokazuje na primjerima, očito s namjerom da pouči kakav ne smije biti univerzitetski udžbenik, i u čem *nije* historijsko-materijalističko tumačenje našega pravno-političkog razvoja.

M. Čorović-Ljubinković kritikuje rad N. Mavrodinova: *Staroblgarskata živopis* (Sofija 1946.). Recenzent, prije svega, predbacuje autoru velikobugarsko šovinističko shvaćanje: Mavrodinov zamišlja, da baš bugarska umjetnost dominira u Srbiji, Makedoniji, Rumunjskoj i dijelu Rusije, i ne priznaje ni osebnost makedonskih spomenika, ni egzistencu srpske škole. Osim primjene ovakvog stava na detaljima u povijesti balkanskih umjetnosti, Mavrodinov griješi, jer iznosi domišljanja, koja se ne daju ničim dokazati, ili pak daje dokaza o neznanju, koje ga zacijelo ne preporučuje kao člana Bugarske akademije nauka; a članom je postao na temelju ove kritikovane knjige.

Prikazujući rad M. S. Filipovića: *Nesrodnička i predvojena zadruga* (Beograd 1945.) M. R. Barjaktarović smatra, da je autor svojim radom »znatno dopunio dosadašnja proučavanja kako naše, tako dobrim dijelom i balkanske zadruge«. On je revidirao i ispravio dosadanje znanje o zadruzi, za koju se držalo, da je »zajednički život i rad blisko srodnih članova«. Filipović je pokazao, da ima i nesrodničkih zadruga, a i takvih, čiji članovi žive u odvojenim grupama.

F. Papazoglu prikazuje godišta 1946. i 1947. »Vestnika drevnej istorii«. Iznoseći glavni sadržaj niza radova, autor pokazuje bogatstvo njihove problematike: tu su prilozima za »utvrđivanje produkcionih odnosa, specijalno oblika zemljišne svojine u raznim oblastima i raznim epohama Starog Istoka«, prilozima za hronologiju Starog Istoka, i za staru povijest zemalja, koje su u sastavu SSSR (i Srednji i Daleki Istok ulaze u okvir ispitivanja). U radu na antičkoj historiji nastoji se u najnovije vrijeme ispitati zemljišne odnose i ulogu seljaštva, nakon što je u razdoblju od Velike oktobarske revolucije do danas mnogo uči-

njeno »na pobijanju pogrešnih buržoaskih postavki o tobožnjem kapitalizmu u antici i feudalizmu homerovskog i helenističkog društva«, i t. d. U rubrici »Društva i ustanove« izvještava se o novim stečevinama »Muzeja grada Beograda«, »Arhiva grada Beograda«, i o »Arheološkim radovima u Vojvodini 1948. godine« (materijalna kultura iz dobe »seosbe naroda« i ustaljenja slavenskih naselja u Vojvodini).

Na koncu redakcija donosi »Bibliografiju radova Svetozara Markovića«, a ž. P. Jovanović početak »Bibliografije za 1947. godinu«.

Lj. K.

ISTORISKI ZAPISI — GODINA I. KNJIGA 2,

Cetinje 1948, sveska 1—6

Organ Istoriskog društva NR Crne Gore nastavio je i u drugoj polovici 1948. svoje redovito izlaženje. Međutim, redakcioni je odbor smanjen na tri člana: Jagoša Jovanovića (odgovorni urednik), Ristu Dragičevića i Jovana Ivovića.

Risto J. Dragičević objelodanjuje više priloga biografiji Petra II. Petrovića Njegoša. To su: *Njegoševi roditelji i braća* (1—2); *Njegošovo školovanje* (3—4); *Njegoš nije mogao vidjeti mrtvog Puškina* (5—6); *Godina Njegoševog rođenja* (5—6). Pisac je na osnovi novih podataka dokazao, da je Njegoševa majka bila kćerka, a ne sestra Laza Prorokovića (kako tvrdi L. Tomanović); da je njegov otac Tomo Markov imao tri sina, a ne četiri (kako tvrde D. Vuksan i Lj. Durković-Jakšić); da je Njegoš učio na Toploj u Boki, a ne u manastiru Savini, i to svega godinu i po; da je neosnovana tvrdnja M. Medakovića, prema kojoj je »Djordjije Petrović bio pravi i zakoni nasljednik gospodara Crne Gore« (str. 194). Dokazao je nadalje, »da je Njegoš bio još u Beču, kada je 5/17 februara 1837 godine sahranjen Puškin u Svetogorskom manastiru« (str. 225), i tako ispravio pogrešku Mile Klopčiča, koji je u članku »Puškin — narodni pesnik« (»Jugoslavija—SSSR« br. 16, 1947) ustvrdio, da je Njegoš prisustvovao Puškinovu pogrebu, koju je tvrdnju prihvatio i Jovan Popović (»Značajni susreti« u istom časopisu br. 18). Pisac je najzad na osnovi više uvjerljivih dokaza konstatirao, da se Njegoš rodio 1. novembra 1813.

Daljnji su prilozii proučavanja Njegoševе ličnosti *P. Kolendića: Dolazak Antidea Jaume-a u Crnu Goru* (5—6; radi se o vladčinu učitelju franc. jezika 1838—1839) i prijevod opisa posjete *Saksonskog kralja kod Njegoša 1838* (5—4), koji je opis sastavio kraljev pratilac dr. B. Biasoletto.

U članku *Pripreme za otvaranje prvog državnog pozorišta na Cetinju* R. J. Dragičević daje kratak historijat kulturnih ustanova u Crnoj Gori, a opširno prikazuje rad na otvaranju kazališta. Od Dobrovoljnog pozorišnog društva Cetinjske čitaonice, osnovanog 1883, do svečanog otvorenja Državnog pozorišta na Cetinju 16. V. 1910 bilo je različitih prijedloga, kako da kazalište postane stalna državna ustanova. Među njima je bez sumnje najzanimljiviji, u cijelosti objavljen, memorandum Branislava Dj. Nušića iz 1907, u kojem, uz ostalo, predlaže, da bi »utorak bio dan namenjen višoj publici (Dvor, diplomacija i t. d.)«, a da bi se »nedeljom davale dve predstave. Jedna narodna po podne, sa vrlo niskim cenama, kako bi je moglo posetiti i sirotnije stanovništvo...« (352). Poslije mnogih priprema Diletantskog pozorišnog odjeljenja Radničkog Društva na Cetinju dalo je svoje članove kao glumačku trupu za novo Knjaževsko crnogorsko Narodno pozorište i tako postalo preteča najvažnijoj kulturno-prosvjetnoj ustanovi crnogorskog naroda.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA II

1 9 4 9

BROJ 1-4

TISAK I NAKLADA NAKLADNI ZAVOD HRVATSKE / ZAGREB

R E D A K C I O N I O D B O R

V L A D I M I R B A B I Ć
M I R O S L A V B R A N T
G R G A G A M U L I N
M A R K O K O S T R E N Ć I Ć
J A R O S L A V Š I D A K

G L A V N I I O D G O V O R N I U R E D N I K

J A R O S L A V Š I D A K

I Z D A J E

POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE

Z A G R E B

Izdanje Nakladnog zavoda Hrvatske

Za nakladnika Dr. *Edo Musić*

Naklada 3.500 primjeraka

26 štampanih araka

Tiskanje dovršeno 8. I. 1950

u tiskari Nakladnog zavoda Hrvatske

Zagreb, Frankopanska 26

45137